

Sedmogodišnji rat (1756.-1763.): Svjetski rat prije Prvog svjetskog rata?

Žeger, Franjo

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:175577>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
RIJEKA

Franjo Žeger

**SEDMOGODIŠNJI RAT (1756.-1763.): SVJETSKI RAT PRIJE PRVOG SVJETSKOG
RATA?**

- završni rad -

RIJEKA, 2019.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
RIJEKA

**SEDMOGODIŠNJI RAT (1756.-1763.): SVJETSKI RAT PRIJE PRVOG SVJETSKOG
RATA?**

- završni rad -

STUDIJ: Dvopredmetni studij povijesti i filozofije

AKADEMSKA GODINA: 2018/2019.

MENTOR: doc. dr. sc. Maja Ćutić Gorup

STUDENT: Franjo Žeger

Rijeka, rujan 2019.

Sažetak

Cilj ovoga rada je na temelju istraživanja zaključiti, može li se Sedmogodišnji rat svrstati u kategoriju svjetskih ratova. Počinje s kratkim opisom Francuske i Britanske kolonizacije Sjeverne Amerike i sukobima na rijeci Ohio. Prikazano je kako su ti sukobi postajali sve intenzivniji, te naposljetku prerasli u pravi rat. Zatim slijedi kratak opis političke situacije u Europi uoči Sedmogodišnjeg rata. Iznenadan napad Pruske na Sasku, te stupanje na snagu obrambenih ugovora pokreće rat svjetskih razmjera. Od početka rata se prati Friedrich Veliki i njegove pobjede i porazi. Zatim će biti navedene teritorijalne promjene nakon završetka Sedmogodišnjeg rata, a na kraju će u par riječi biti objašnjeno što rat čini svjetskim.

Ključne riječi: Sedmogodišnji rat, kolonizacija Sjeverne Amerike, Friedrich Veliki, George Washington, svjetski rat, kolonijalni sukob

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Kolonijalna ekspanzija; novi <i>casus belli</i> ?	2
2.1. Europa i kolonijalizam	2
2.2. Francuska i britanska kolonizacija Sjeverne Amerike	2
3. Početak većih francusko-britanskih sukoba na prostoru Sjeverne Amerike	4
3.1. Uzrok sukoba.....	4
3.2. Neobjavljeni rat	8
4. Savezništva i jamstva o nenapadanju uoči rata na prostoru Europe.....	11
5. Početak i tijek Sedmogodišnjeg rata na tlu Europe	13
5.1. Iznenadan napad Pruske i početak rata.....	13
5.2. Pobjede i porazi	14
5.3. Završetak rata	15
6. Što rat čini svjetskim i zašto je Veliki rat prvi?.....	17
7. Zaključak	21
8. Popis literature.....	22
9. Popis priloga.....	23

1. Uvod

Cilj ovoga rada je na temelju analize Sedmogodišnjeg rata dokazati bi li se on mogao svrstati u kategoriju svjetskih ratova ili ne. Na početku ću ukratko objasniti kolonijalizam i podjelu Europe na zemlje sa kolonijama i na one bez kolonija, te utjecaj kolonijalne trgovine na gospodarstvo. Zatim ću navesti rasprostranjenost kolonijalnog teritorija Velike Britanije i Francuske na prostoru Sjeverne Amerike jer je nužno za razumijevanje nastanka sukoba na rijeci Ohio, koji će kasnije prerasti u rat. No prije rata je postojalo mnogo trzavica i tenzija, poput: gradnje tvrđava na osporenom teritoriju, protjerivanje stranih trgovaca i konfrontacije sa stranom vojskom koje su uglavnom završavale mirnim putem. Početak rata u kolonijama na prostoru Sjeverne Amerike ću vrlo opsežno opisati, a pritom ću se služiti u većoj mjeri e-knjigom *Empires at war: The French and Indian War and the Struggle for North America 1754 – 1763.*, autora Williama M. Fowlera i u manjoj mjeri, također e-knjigom, *The French & Indian War: Deciding The Fate Of North America*, autora Waltera R. Bornemana. Zbog lakšeg ilustriranja kolonijalnog sukoba služit ću se kartama-zemljovidima koje prikazuju položaj kolonija, gradova i tvrđava. Detaljno ću opisati situaciju u kolonijama tijekom takozvanog neobjavljenog rata Velike Britanije i Francuske sve do prave objave rata, nakon čega ću se više baviti Europom, no prije toga ću ukratko objasniti političku situaciju uoči Sedmogodišnjeg rata. Period rata ću manje opsežno opisati, a veći naglasak ću staviti na Friedricha Velikog i Prusku, pošto je vrlo riskantnim potezom, kojim je mogao izgubiti sve, uspio, uz velike gubitke, izaći iz rata kao jedan od pobjednika. Zatim ću kartom ilustrirati promjene na teritoriju Sjeverne Amerike, odnosno prikazati teritorij anketiran od strane Velike Britanije. Na kraju ću navesti par kriterija koji rat čine svjetskim ratom, a pri tome ću se služiti knjigama *Ozrcaljena povijest*, autora Darka Dukovskog i *Povijest II: Doba prosvjetiteljstva*, autora Ive Goldsteina.

2. Kolonijalna ekspanzija; novi *casus belli*?

2.1. Europa i kolonijalizam

Naglo širenje europskih kolonijalnih posjeda počinje nakon 1650. godine, a time ujedno kolonijalizam počinje imati sve veći utjecaj na europsku diplomaciju. U Sjevernoj Americi svoj kolonijalni teritorij šire Francuzi, Britanci, Španjolci i Rusi, a u Južnoj Americi Portugalci, Nizozemci i Španjolci. Širenjem kolonija i žudnjom za novim teritorijem sukobi postaju neizbježni, naročito na području Sjeverne Amerike gdje su sve više rasle tenzije između Francuske i Velike Britanije, dvije države čije rivalstvo seže još od 1066. godine¹.

Veličina kolonijalnih posjeda očitavala se i u gospodarstvu, te je tako počela podjela Europe na zemlje koje profitiraju od kolonijalne trgovine i na zemlje koje ne profitiraju. Velika Britanija je u prvoj polovici 18. stoljeća prednjačila u kolonijalnoj trgovini, te je stečenim bogatstvom počela razvijati javne institucije (po uzoru na Nizozemsku), ali je također privukla ljubomoru i razvila hladnije odnose s ostalim državama koje posjeduju kolonije. Prema Normanu Daviesu je u to vrijeme u Europi prevladavala diplomatska doktrina „ravnoteže moći“, odnosno „Doktrine, koja je bilo koju promjenu u jednome dijelu Europe smatrala potencijalnom prijetnjom cjelini“. Ravnoteža moći se održavala ratovima u kojima se su borile male profesionalne vojske². Do velike promjene u ravnoteži moći je došlo nakon Rata za španjolsko naslijeđe (1701.–1713.), koji je promijenio političku sliku Europe. Upravo je tim ratom Velika Britanija osigurala trgovačku i pomorsku nadmoć, te je time ujedno dobila i na prestižu. Novi sukob s Francuskom je također bio predvidljiv jer su njene ambicije nakon poraza u Ratu za španjolsko naslijeđe i dalje ostale³.

2.2. Francuska i britanska kolonizacija Sjeverne Amerike

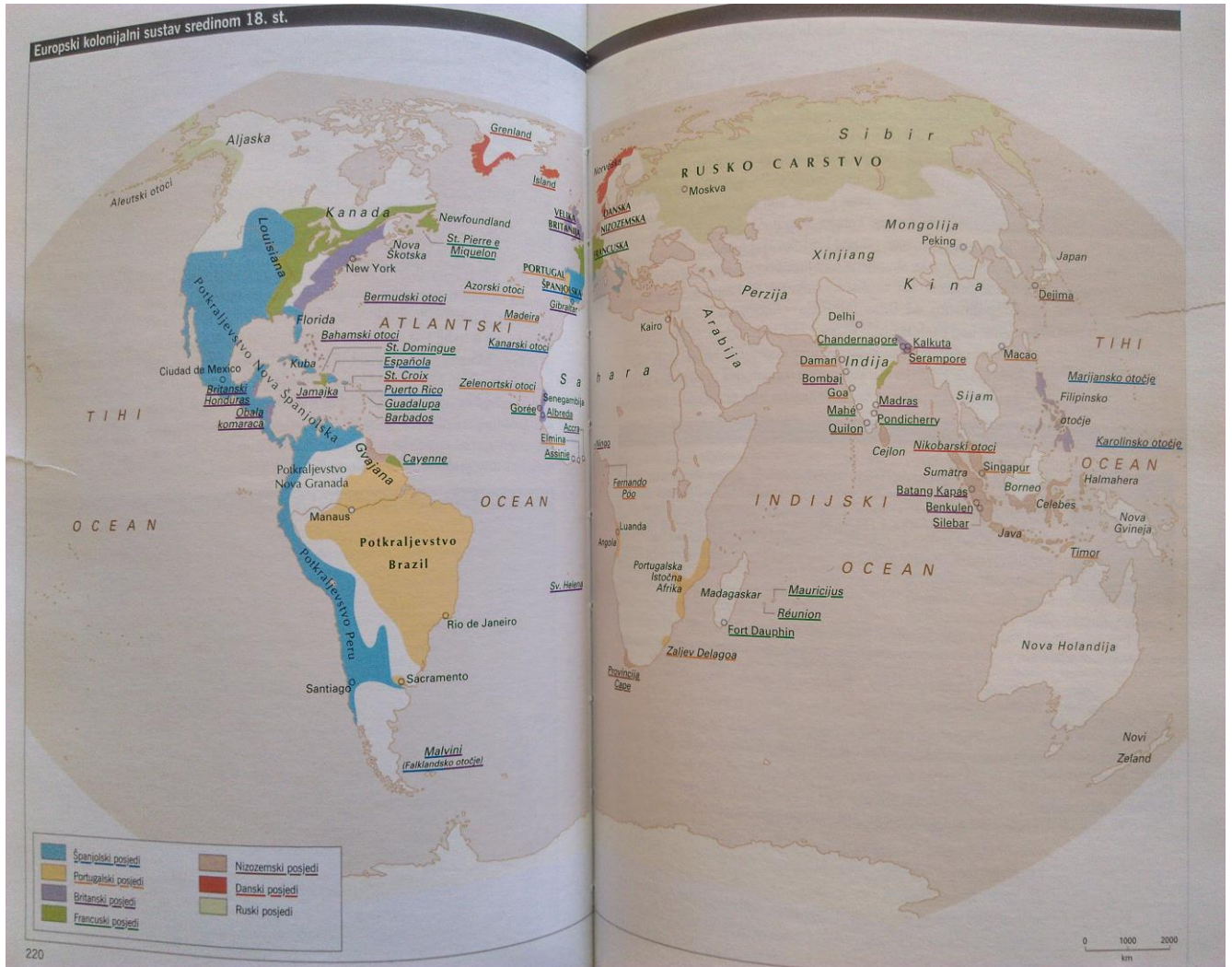
Sukob Francuske i Velike Britanije na Sjevernoj Americi je praktički počeo od početka same kolonizacije toga kontinenta. Neodređene granice, spaljivanje kuća, čarke i opće odsustvo mira je obilježavalo pogranični teritorij. Francuski teritorij se protezao od doline rijeke St. Lawrence do ušća rijeke Mississippi kod Nouvelle Orleansa, a britanski teritorij je bio uz obalu Atlantskog oceana od Maina do Georgie (prilog 1.). Na britanskome teritoriju je živjelo malo manje od milijun Europljana, uglavnom Engleza protestanata, dok je na francuskome teritoriju živjelo oko šezdeset tisuća Europljana, uglavnom Francuza. Centar francuske moći u kolonijama je bio koncentriran u dolini St. Lawrenca dok se na granicama, poput Acadie,

¹ Norman Davies, *Europe: A History* (Oxford: Oxford University Press, 1996), 580-582.

² Davies, *Europe: A History*, 581-582.

³ Davies, *Europe: A History*, 625.

doline rijeke Ohio i uzduž jezera Ontario, prisustvo moći sve slabije osjetilo. Domorodci su ovisno o vlastitoj koristi birali savezništvo sa Francuzima ili Englezima, a često bi u određenim slučajevima bili plaćeni da izazivaju nered i kaos na neprijateljskom pograničnom teritoriju⁴.

Prilog 1. Europski kolonijalni sustav sredinom 18. st.⁵

⁴ William M. Fowler, *Empires at war: The French and Indian War and the Struggle for North America 1754 – 1763*. [e-book]. (New York: Bloomsbury, 2005), 27-29.

⁵ Ivo Goldstein, *Povijest 11: Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)* (Zagreb: Europapress holding, 2007), 220-221.

3. Početak većih francusko-britanskih sukoba na prostoru Sjeverne Amerike

3.1. Uzrok sukoba

Kako bi spriječili prelazak engleskih kolonista i lovaca na francuski teritorij, ali i zbog sve izvjesnijeg rata, Francuzi počinju pojačavati i graditi drvene tvrđave uzduž rijeke Ohio jer je to područje predstavljalo kritičnu točku koja je povezivala sjeverne francuske posjede u Kanadi sa južnima u Louisiani (prilog 2.). Oko dvijetisuće francuskih vojnika u proljeće 1753. godine biva stacionirano u pogranične tvrđave s ciljem obrane kraljevog teritorija čime se odnosi sa Engleskom, ali i lokalnim Indijancima, najviše Irokezima, još više pogoršavaju. Engleski trgovci su u strahu napustili područje, a to je razljutilo Irokeze kojima su upravo trgovina i suverenitet, koji je bio ugrožen, bili u interesu⁶.

Francuski vojnici, pod vodstvom Paul Marinea de la Malguea, su vrlo brzo naišli na logističke probleme jer je zbog suše pao vodostaj rijeka, a javljale su se bolesti i nestašica hrane. No to nije omelo Marinea da nastavi s ciljem te je tako iz svog sjedišta, tvrđave Le Boeuf, naredio vojnicima da se riješe Engleza na jugu čime je izazvan incident u kojemu su francuski vojnici iznenadili engleske trgovce i poslali ih u Kanadu u lancima. Počele su se širiti vijesti o francuskoj invaziji. Indijanci su od Engleza tražili da riješe problem, no dogovori na zajedničkom sastanku u Albanyu su propali što je rezultiralo krajem prijateljskih odnosa sudionika⁷.

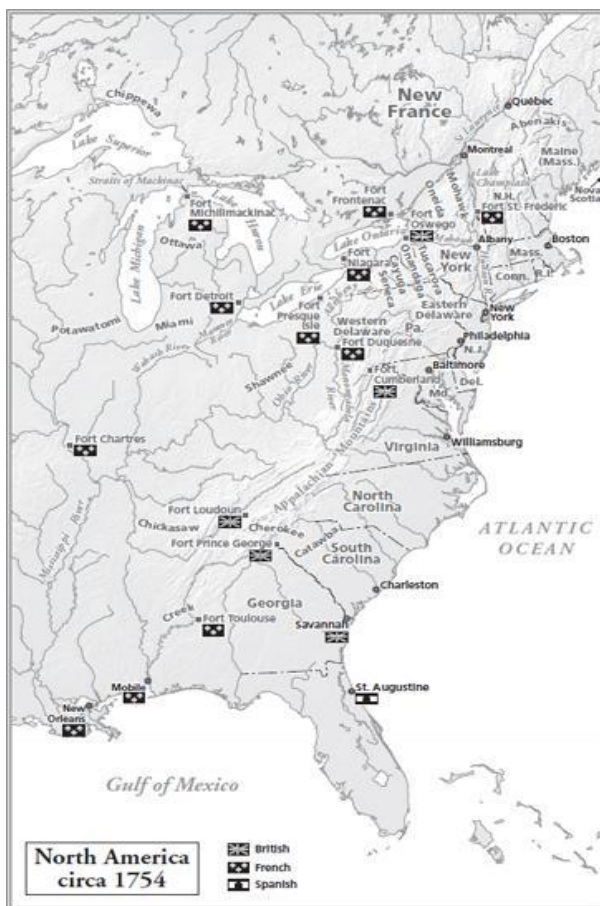
Englezi su krajem listopada 1753. odlučili poslati mladog bojnika, Georga Washingtona, da dostavi pismo opomene zapovjedniku francuskih snaga na rijeci Ohio, dakle Marinu. U pismu se opominje Francuze da moraju napustiti teritorij Virgnije, a ukoliko to ne učine bit će uklonjeni silom. No prije nego što je Washington stigao u Le Bouef Marin je umro, a naslijedio ga je Jacques Legardeur de Saint-Pierre. Kad je Washington stigao, pozvao ga je na ručak gdje je izjavio „da je francusko potraživanje na rijeku Ohio apsolutno i da će ga kao

⁶ Fowler, *Empires at war: The French and Indian War and the Struggle for North America 1754 – 1763*. [e-book], 69.

⁷ Fowler, *Empires at war: The French and Indian War and the Struggle for North America 1754 – 1763*. [e-book], 69-72.

kraljevski vojnik braniti⁸, a na pismo opomene je odgovorio, da se ne smatra dužnim pridržavati onoga što u pismu piše, odnosno povlačenja⁹.

George Washington je nakon mjesec dana putovanja izvijestio guvernera Virginije, Roberta Dinwiddiea, o francuskome odgovoru, koji nije nikoga iznenadio jer je bilo svima jasno da će se odredbe u pismu odbiti, a pridodao je i pisano izvješće o sve jačoj koncentraciji francuskih snaga i namjerama da se osiguraju ključne točke. Guverner je napravio odlučan potez, naime dao je Washingtonovo izvješće tiskati i poslati ga u London, ali dopustiti i da kruži po engleskim kolonijama bez pristanka Londona¹⁰.

Prilog 2. Karta Sjeverne Amerike sredinom 18. st. sa prikazom francuskih i britanskih gradova i tvrđava¹¹

⁸ Fowler, *Empires at war: The French and Indian War and the Struggle for North America 1754 – 1763*. [e-book], 76.

⁹ Fowler, *Empires at war: The French and Indian War and the Struggle for North America 1754 – 1763*. [e-book], 74-76.

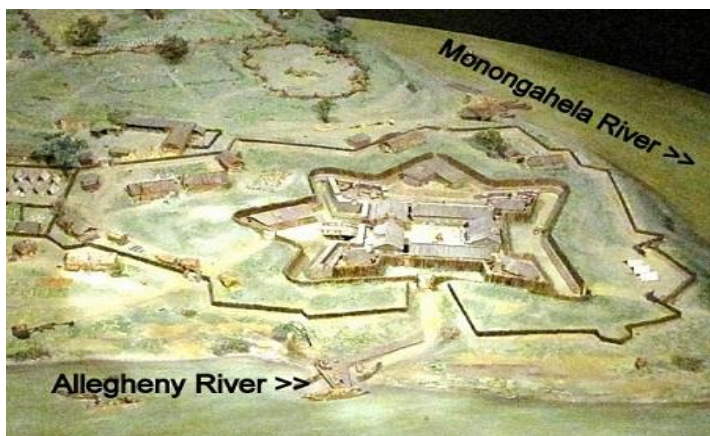
¹⁰ Fowler, *Empires at war: The French and Indian War and the Struggle for North America 1754 – 1763*. [e-book], 75-76.

¹¹ Walter R. Borneman, *The French & Indian War: Deciding The Fate Of North America* [e-book]. (HarperCollins e-books), 20.

Dok je Washington bio na putu iz tvrđave Le Bouef, guverner je napravio još jedan odlučan potez, koji se pokazao kao fatalan. Poslao je u prosincu 1753. pedesetak ljudi pod zapovjedi Williama Trenta da sagrade malu obrambenu poziciju kod mjesta gdje se spajaju rijeke Allegheny i Monongahela te tako nastaje rijeka Ohio kako bi isprovocirali Francuze da napadnu. Plan je uspio i Legardeur je u siječnju 1754. pozvan u Montreal kako bi planirao proljetnu ofenzivu. Položaj novog zapovjednika francuskih snaga na Ohio je dobio Claude-Pierre Picaudy de Contrecoeur, a zapovijed mu je glasila da izbací Engleze. Sa šestotinjak dobro opremljenih vojnika i topovima je krenuo u ožujku, a stigao je 16. travnja¹².

U međuvremenu je gradnja engleske obrambene pozicije vrlo sporo napredovala pošto su zimski uvjeti bili vrlo oštri, a ponestalo je i zaliha što je Trenta prisililo da traži pomoć od lokalnih Indijanaca, no oni su je odbili pružati zbog straha od osвете mnogo većeg broja francuskih vojnika kojih je bilo dvanaesterostruko više nego Trentovih. Trent je odlučio sam potražiti pomoć u Wills Creeku¹³.

Contrecoeur je obećao engleskim vojnicima da će ih pustiti kući ukoliko se predaju što su oni vrlo brzo i učinili, a zatim ih je u džentlmenском duhu pozvao na ručak, prilikom kojeg su prihvatili njegovu ponudu o zamjeni alata za zalihe. Engleski vojnici su otišli već idućeg jutra, a francuski su s alatima krenuli u izgradnju povećé tvrđave Duquesne (prilog 3.)¹⁴.

Prilog 3. Model tvrđave Duquesne¹⁵

¹² Fowler, *Empires at war: The French and Indian War and the Struggle for North America 1754 – 1763*. [e-book], 77-78.

¹³ Fowler, *Empires at war: The French and Indian War and the Struggle for North America 1754 – 1763*. [e-book], 78.

¹⁴ Fowler, *Empires at war: The French and Indian War and the Struggle for North America 1754 – 1763*. [e-book], 78.

¹⁵ A diorama of Fort Duquesne seen at the Fort Pitt Museum at Point State Park in Pittsburgh [digitalna fotografija]. Preuzeto s <http://exploringoffthebeatenpath.com/Battlefields/FortDuquesne/index.html> (16.8.2019.)

Dinwiddie je još u siječnju 1754. naredio Washingtonu da pošalje pojačanje Trentu i ubrza gradnju tvrđave, no od početka plana su se javljali problemi od kojih je najveći manjak dobrovoljaca i opreme. Washington je okupio jedva 130 ljudi koji su bili vrlo loše opremljeni i bez ratnog iskustva, te je zajedno s njima i opremom 2. travnja 1754. krenuo prema Winchesteru. Između Winchestera i Wills Creeka Washington je 18. travnja dobio pismo od Trenta s vrlo važnim i zabrinjavajućim vijestima o kretanju francuskih trupa, no nastavio je marširati dalje, te je poslao pismo zapovjedniku u kojemu traži više vojnika. Kod Wills Creeka je od vojnika koje je Contrecoeur pustio 17. travnja saznao da je upravo ta vojska, o kojoj ga je izvjestio Trent, zauzela njihovu poziciju i počela s gradnjom tvrđave, no dobio je i pismo od jednog indijanskog poglavice, koji je potvrdio svoju lojalnost engleskoj kruni i rekao da je njegova vojska spremna. Nakon što Trentove jedinice nisu primile plaću, vojnici su se raspršili i otišli kući¹⁶.

Postalo je jasno da Francuzi potraživanja na Ohiu žele osigurati silom, a istom treba i reagirati. Počinje gradnja vojnih cesta, koje će biti smještene unutar spornog teritorija, što je bio vrlo riskantan potez jer je francuska vojska bila mnogo veća od engleske i njenih indijanskih saveznika. Francuzi također nastavljaju s gradnjom tvrđava, a na glasine o približavajućoj engleskoj vojsci reagiraju bezbrižno jer smatraju da će zbog manjeg broja vojnika i s lošom opremom Englezi prije pregovarati sa njima nego ići u boj. Contrecoeur je poslao malu četu vojnika s ciljem izviđanja i protjerivanja Engleza, ukoliko ih sretnu. Christopher Gist, Washingtonov prijatelj koji je stanovao u blizini ga je izvjestio o skupini Francuza koji se nalaze u blizini, što je izazvalo paniku jer se smatralo da će se dogoditi napad. Washington je odlučio da je bolje napasti prije i krenuo je zajedno, rano u zoru, sa indijanskim saveznicima u potragu za Francuzima. Potraga je bila uspješna, pronašli su francuski kamp, opkolili ga i otvorili vatru na spavajuće vojnike, no jedan Francuz je uspio pobjeći u tvrđavu Duquesne i izvjestiti o događaju. Washington je kasnije krivio Francuze tvrdeći da su prvi otvorili vatru, a službeno izvješće poslano u London je navelo Indijance kao glavne napadače, dok su engleski vojnici bili samo pomoćna snaga. Francuzi su, kao što je bilo očekivano, krenuli u osvetnički pohod i bez ispaljenog metka istjerali Washingtona iz tvrđave koju je sagradio u Meadows Creeku, čime su njegova reputacija, kao i ugled među Indijancima, znatno pali¹⁷. Upravo su ove dvije bitke, ukoliko ih se uopće tako može nazvati,

¹⁶ Fowler, *Empires at war: The French and Indian War and the Struggle for North America 1754 – 1763*. [e-book], 78-81.

¹⁷ Fowler, *Empires at war: The French and Indian War and the Struggle for North America 1754 – 1763*. [e-book], 82-93.

okidač za početak neobjavljenog rata na području Sjeverne Amerike, koji će kasnije postati dio Sedmogodišnjeg rata.

3.2. Neobjavljeni rat

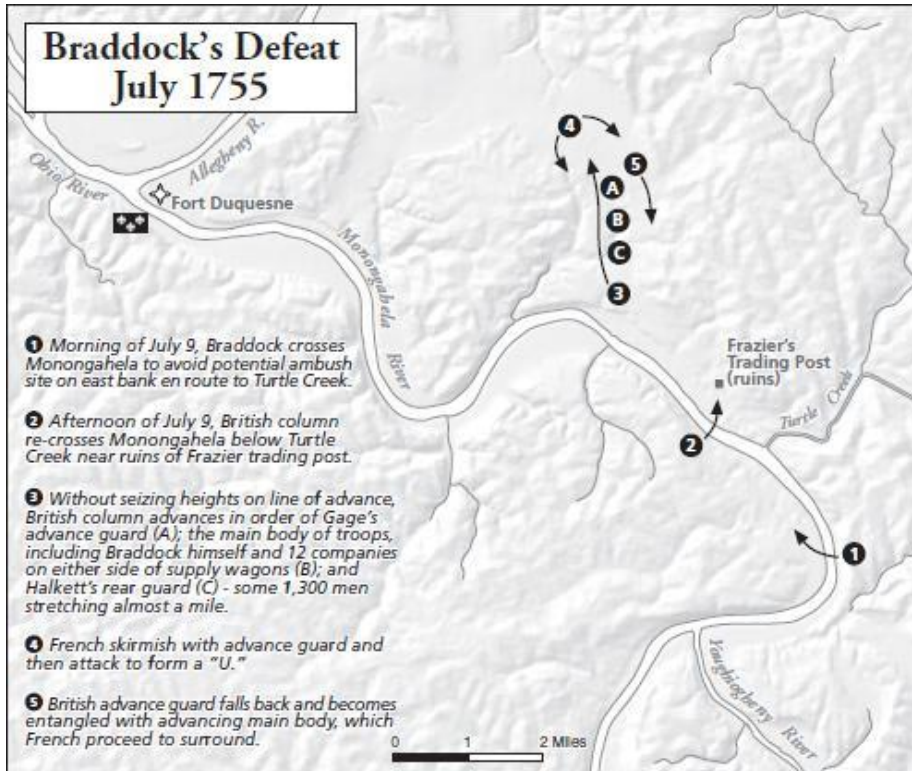
Washingtonov poraz je bio vrlo ponižavajući za Englesku jer je označio dominaciju Francuske na Ohio i mogući gubitak indijanskih saveznika, koji su se počeli truditi u izgradnji boljih diplomatskih odnosa s Francuzima. Trebalo je hitno reagirati te je stoga poslano pojačanje u kolonije s ciljem izbacivanja Francuza na tih i donekle miran način, no kasnije je taj plan prerastao u pravu ofenzivu na osporeno tlo. Zadužen za izvršenje plana je bio general Edward Braddock, čovjek u šezdesetim godinama s mnogo ratnog iskustva i ne baš dobrim diplomatskim sposobnostima, a cilj je bio, bez objavljivanja službenog rata, istovremeno napasti i zauzeti četiri točke na osporenoj granici. Francuzima je cilj bio isključivo obrambene prirode, čak je i kralj Luj XV. naredio da vojni pothvati budu samo u slučaju obrane¹⁸. Obje strane su se slagale da bi sukob na prostoru Sjeverne Amerike tamo trebao i ostati jer im u interesu nije bio globalni rat koji bi sa sobom nosio mnogo veće posljedice za sudionike. Francuzi su na vijest o slanju engleskog pojačanja u kolonije odlučili učiniti isto, te je tako poslano otprilike 3000 vojnika u Kanadu, za što su Englezi naravno saznali, te se tako odlučili na vrlo riskantan potez, a to je napad na francuske brodove kad stignu u vode kraj Sjeverne Amerike. Plan zbog guste magle nije uspio i engleski brodovi su uspjeli zarobiti samo dva francuska dok je većina uspjela uploviti u Quebec noseći sa sobom 2600 vojnika¹⁹.

Braddock je s provedbom plana krenuo u lipnju 1755. s oko 2000 vojnika i teškim topništvom, a prva meta mu je bila dobro obranjena tvrđava Duquesne. Uski putevi su znatno usporili vrijeme putovanja, što ga je natjeralo da ubrza i na taj način postane sklon neprijateljskoj zasjedi. Francuzi, svjesni kretanja neprijateljskih snaga, su poslali brojčano manju skupinu nego Braddock da ga presretnu. Obje snage su se srele iznenadno na šumskome putu, engleski vojnici su odmah zapucali dok su ih francuski počeli okruživati u obliku slova U zauzimajući pritom više tlo (prilog 4.). Bio je to katastrofalan poraz za Braddocka, koji je i sam pao u bitci, kasnije nazvanoj Bitka na rijeci Monongahela. Na engleskoj strani je palo oko petsto vojnika, a isto toliko ih je bilo ranjeno, dok su francuski gubitci iznosili manje od 100 ranjenih i ubijenih. U vagonima, koje su Englezi ostavili, je pronađen i osobni kovčeg generala Braddocka sa svim planovima napada na tvrđave i s

¹⁸ Borneman, *The French & Indian War: Deciding The Fate Of North America* [e-book], 70-71.

¹⁹ Walter R. Borneman, *The French & Indian War: Deciding The Fate Of North America* [e-book]. (HarperCollins e-books), 66-73.

planom velike ofenzive na Novu Francusku u vrijeme mira. Pronađeni dokumenti su odmah poslani u Pariz i činilo se da je plan o ratu ograničenom na prostor Sjeverne Amerike propao²⁰.

Prilog 4. Prikaz kretanja generala Braddocka i poraza od strane Francuza i Indijanaca²¹

Nakon Braddockova katastrofalnog poraza počinje intenzivna gradnja tvrđava na osporenim teritorijima i nastavlja se gradnja cesta (zване Braddockovim cestama) zbog lakše dostave zaliha, kretanja trupa i kontakta sa zaleđem. Nedvojbeno je da su Velika Britanija i kolonije pretrpjele poraz na rijeci Ohio, no bilo je i pobjeda na području Acadie gdje su osvojene dvije strateški važne tvrđave, Beauséjour i Gaspereau čime je otvoren put za napad na Quebec i Louisbourg²².

Braddocka je zamijenio Sir William Shirley koji je odmah počeo s planiranjem proljetne ofenzive na francusku tvrđavu Niagara i obnovu tvrđave Oswego, vrlo loše obranjene tvrđave iz koje su vojnici često dezertirali. Shirley je slijedio Braddockov plan izbacivanja Francuza iz osporenog teritorija koji je podrazumijevao napadanje četiri utvrde, no također je bio svjestan da to neće biti dovoljno i da treba upasti dublje i na francuski teritorij, čime bi se

²⁰ Borneman, *The French & Indian War: Deciding The Fate Of North America* [e-book], 76-86.

²¹ Borneman, *The French & Indian War: Deciding The Fate Of North America* [e-book], 80.

²² Borneman, *The French & Indian War: Deciding The Fate Of North America* [e-book], 86-89.

otvorio put prema Quebecu. Guverner New Yorka, Sir Charles Hardy, je bio uvjeren da će Shirleyev plan biti paravan Francuzima da napadnu njegovu provinciju uzduž granice, te je stoga bio oštro protiv Shirleya, koji je okružen političkim neprijateljima nastavio s izradom plana²³.

Francuzi su također planirali napad na engleske tvrđave i to prije početka engleskog napada. U ožujku 1756. je počeo napad na tvrđavu Bull, a predviđeni su bili napadi na tvrđave Williams i Oswego. Tvrđava Bull je uspješno zauzeta i spaljena čime je Shirleyev plan odgođen jer je izgubljena velika količina baruta i streljiva, a pošto je infrastruktura bila vrlo loša trebalo je dugo vremena da se ta količina nadoknadi. Vijesti o pobjedama francuske vojske su vrlo pozitivno primljene od strane indijanskih plemena, poput Irokeza i Chouanonsa, što ih je navelo da se pridruže u borbi protiv Engleza²⁴.

Nakon napada na Acadiu engleski ratni brodovi bi često zarobljavali francuske trgovačke brodove, a počele su i pripreme za kompleksnije vojne operacije na tlu Sjeverne Amerike, te slanje potrebne hrane, oružja i vojnika iz Europe. Shirleya je zamijenio John Cambell, koji je bio lošije upućen u teren i način ratovanja po šumovitom teritoriju od francuskih suparnika. Velika Britanija je formalno objavila rat Francuskome Kraljevstvu 15. svibnja 1756., no to ne znači početak rata na tlu Europe, za to je zaslužan pruski kralj Friedrich Veliki²⁵.

²³ Fowler, *Empires at war: The French and Indian war and the Struggle for North America 1754 – 1763*. [e-book], 152-154.

²⁴ Fowler, *Empires at war: The French and Indian war and the Struggle for North America 1754 – 1763*. [e-book], 155-157.

²⁵ Fowler, *Empires at war: The French and Indian war and the Struggle for North America 1754 – 1763*. [e-book], 157-163.

4. Savezništva i jamstva o nenapadanju uoči rata na prostoru Europe

Nakon Rata za austrijsku baštinu i Aachenskog mira 1748. Austrija je izgubila rudom bogatu Šlesku, koja je pripala Pruskoj. Novi cilj austrijske diplomacije je stoga bio vratiti teritorij i kazniti Pruse, a plan za taj pothvat je stvarao grof Wenzel Anton von Kaunitz, s podrškom carice Marije Terezije. Prvo je trebalo nagovoriti Francusku da ne ulazi u savezništvo s Pruskom, ali kralj Luj XV. nije bio voljan učiniti taj potez te se isprva činilo da je Kaunitzov plan propao. Britanska diplomacija je bila fokusirana na zaštitu Hanovera, te je sklopljen ugovor s Rusijom o plaćanju pomoći ruskoj vojsci koja bi trebala intervenirati ukoliko se dogodi napad na Hanover²⁶.

Pruski car Friedrich II., zvan Friedrich der Große (Fridrik Veliki) (prilog 5.), bio je svjestan važnosti francuske podrške, no iznenadila ga je pasivnost (prevelik fokus na obranu, a ne napad) Francuske u kolonijalnim sukobima s Velikom Britanijom u Sjevernoj Americi koji su počeli 1754. Bio je zabrinut da će Francuska pokazati pasivnost i u slučaju napada na Prusku, ali još ga je više zaprepastilo otkrivanje britansko-ruskog dogovora, te strategija zaokruživanja. Trebalo je čim prije poboljšati diplomatske odnose s Velikom Britanijom te je već 1756. sklopljen Westminsterski sporazum, kojim bi se trebalo spriječiti prelazak strane vojske na njemačko tlo, a to bi bilo i u korist Hanovera i Pruske²⁷.

Francuski kralj Luj XV. je vrlo ljutito reagirao na Westminsterski sporazum, a na Prusku je sada gledao kao nelojalnog saveznika. Kaunitzov plan je opet zaživio, te ga je francuski kralj bio voljan prihvatiti, ali ne u cjelosti jer bi se time omogućila obnova habsburške hegemonije u srednjoj Europi. Već u svibnju 1756. je potpisan Versailleski sporazum, obrambeni sporazum kojim Francuska i Habsburška Monarhija garantiraju uzajamnu pomoć u slučaju da se dogodi napad od treće strane ili napad od Velike Britanije (s kojom je Francuska već u kolonijalnom sukobu) i savezničkih sila na francuski ili habsburški teritorij na prostoru Europe²⁸.

Rusija, koja je imala vrlo hladne odnose s Pruskom zbog njenog ekspanzionizma, je bila još više razljučena zbog Westminsterskog sporazuma između Pruske i Velike Britanije. Elizabeta,

²⁶ Goldstein, *Povijest 11: Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*, 213-216.

²⁷ Goldstein, *Povijest 11: Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*, 215-216.

²⁸ Goldstein, *Povijest 11: Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*, 216-217.

carica Rusije, je smatrala da se time otvara put Pruskoj u prodor na Istok te je stoga poboljšavala odnose s Francuskom i Habsburškom Monarhijom²⁹.

Čini se da je Pruska postala okružena susjedima kojima nije mogla vjerovati, a krivi potez bi mogao rezultirati ratom. Tenzije su rasle, a kolonijalni rat Velike Britanije i Francuske bi se vrlo lako mogao proširiti i na kontinent, čime bi na snagu stupili sklopljeni sporazumi te tako uvukli zemlje u rat svjetskih razmjera.

Prilog 5. Friedrich Veliki³⁰

²⁹ Goldstein, *Povijest 11: Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*, 218.

³⁰ Friedrich II. after the battle of Kolin [digitalna fotografija]. Preuzeto s <https://www.art-prints-on-demand.com/a/schrader-julius/friedrich-ii-after-the-ba.html> (15.9.2019.).

5. Početak i tijek Sedmogodišnjeg rata na tlu Europe

5.1. Iznenadan napad Pruske i početak rata

Pruska se zbog političkog stanja u Europi 1756. našla okružena neprijateljski nastrojenim susjedima, a to je uzrokovalo paniku, te je stoga kralj Friedrich II., svjestan teške situacije i mogućeg rata, odlučio napasti prvi. Prije napada je tražio jamstvo od Marije Terezije da Pruska neće biti napadnuta, no nije dobio odgovor, što ga je navelo da napadne u kolovozu 1756., bez objave rata, Sasku i tako započne Sedmogodišnji rat³¹.

Friedrich je Sasku vrlo brzo osvojio, a njene vojnike je uključio u svoju vojsku jer mu je trebalo što više vojnika kako bi savladao koaliciju koja se stvorila protiv njega. U svibnju 1757. su Habsburška Monarhija i Francuska potpisale drugi Versailleski sporazum, koji je bio ofenzivan i čija je svrha bila uništenje i komadanje Pruske. Luju XV. je obećana zemlja u austrijskoj Nizozemskoj, vrlo malena nagrada na koju je pristao i time postao dio Kaunitzova plana. U koaliciju protiv Friedricha su se uključile i švedska vojska, ruska vojska i vojska Svetog Rimskog Carstva, te je tako postao okružen protivnicima, a jedina država na čiju pomoć je računao je bila Velika Britanija³².

Prilog 6. Slikovni prikaz bitke iz Sedmogodišnjeg rata (bitka kod Krefelda)³³

³¹ Goldstein, *Povijest 11: Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*, 218-219.

³² Goldstein, *Povijest 11: Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*, 222-224.

³³ Prinz Karl Infantry defending against the French Carabiniers [digitalna fotografija]. Preuzeto s https://www.kronoskaf.com/syw/index.php?title=1758-06-23_-_Battle_of_Krefeld (22.8.2019.).

5.2. Pobjede i porazi

Nakon niza poraza, Friedrich je počeo razmišljati o samoubojstvu, ali ratna sreća se okrenula na njegovu stranu nakon pobjede nad Francuzima kod Rossbacha i Habsburgovcima kod Leuthena krajem 1757. Do 1762. je dobivao (prilog 6.) i gubio velike bitke, no obruč oko njega se sve više stezao i katastrofa se činila neizbježnom. Ruska carica Elizabeta, koja je osobno prezirala Friedricha, umrla je u siječnju 1762., a naslijedio ju je Petar III., koji je bio obožavatelj Friedricha i stoga je potpisao mir s njim, a na to je uspio navesti i Švedsku. Friedrichu je vraćen sav okupirani teritorij, a novi car mu je poslao u pomoć vojnike ruske vojske, ali ta je pomoć bila kratkoročna jer je ubrzo u uroti uklonjen sa prijestolja, a nova carica, Elizabeta II. nije gajila toliko simpatije za Friedricha. Međutim, iako je povukla vojsku koja je pomagala Friedrichu, odlučila je da će Rusija od sada biti neutralna u ratu, vjerojatno zbog pretpjelih gubitaka i iscrpljenosti³⁴.

Pruska je tokom rata dobivala novčanu pomoć od Velike Britanije, koja je početnih godina rata ulagala velike napore u osvajanje prekomorskog teritorija. William Pitt, čelnik britanske vlade i zagovornik imperijalizma, shvatio je da se treba posvetiti i kontinentalnom sukobu, najviše obrani Hannovera i pomoći Friedrichu³⁵.

Francuska je bila sve više zabrinuta zbog jačanja britanske moći na kontinentu i Americi, na što je upravitelj vanjske politike, vojvoda César Gabriel de Choiseula, reagirao sklapanjem Obiteljskog pakta sa španjolskim kraljem Karlom III. 15. kolovoza 1761. s ciljem ograničenja britanske moći. Odmah zatim je Velika Britanija napala Španjolsku, ali je već u listopadu 1761. sklopljen mir zbog podijeljenih mišljenja unutar parlamenta i odluke kralja Georgea III. William Pitt, zagovornik rata sa Španjolskom, je podnio ostavku jer nije htio biti instrument drugih, no kralj je ipak uvidio da je zbog ratnih prilika prisiljen objaviti rat Španjolskoj što je i učinio u siječnju 1762. Španjolci su vrlo brzo potučeni u kolonijama, a napad na Portugal, kojim je Karlo III. planirao naštetiti britanskoj trgovini je propao³⁶.

Britanci su dominirali u kolonijalnim sektorima. Francuska je do 1761. izgubila sve posjede u Kanadi i koloniju Pondicherry u Indiji, a kolonije Senegal i Senegambija u Africi su pale još

³⁴ Goldstein, *Povijest 11: Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*, 224.-225.

³⁵ Goldstein, *Povijest 11: Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*, 223.

³⁶ Goldstein, *Povijest 11: Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*, 225-226.

1760. Ubrzo nakon britanske objave rata Španjolskoj 1762. je okupirana Manila na Filipinima³⁷ i otok Kuba³⁸

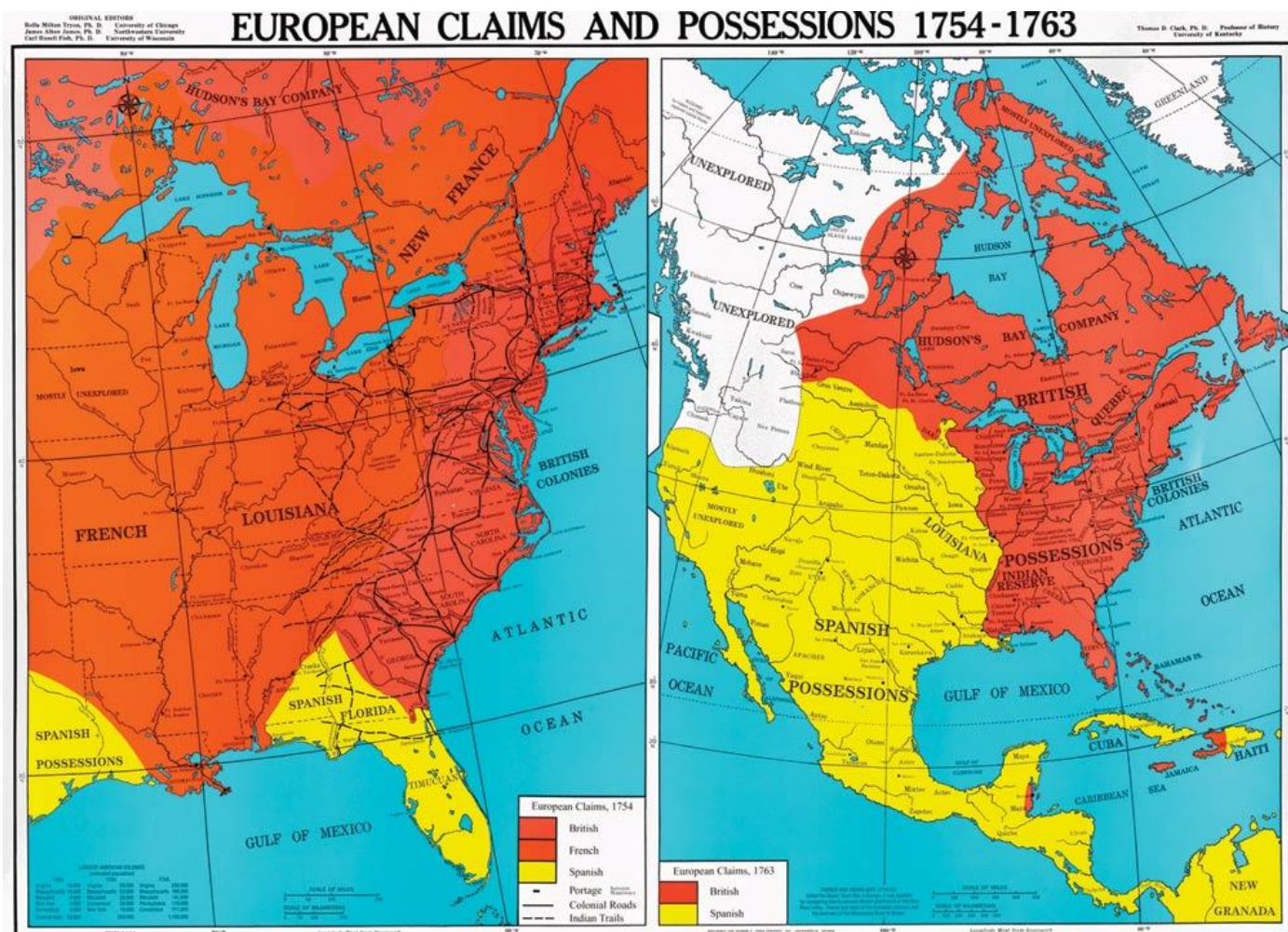
5.3. Završetak rata

Nakon sedam godina ratovanja sukobljene sile su zaključile da će nastavak rata voditi do većih gubitaka nego dobitaka, te su tako počele pregovarati o miru u dvorcu Hubertusburgu 15. veljače 1756. Rat između Francuske i Velike Britanije je završio 10. veljače 1756. kada je potpisan Pariški mirovni sporazum. Francuska je bila na gubitničkoj strani, no Velika Britanija je pokazala umjerenost u potraživanjima te je tako Francuska prošla bolje nego što je bilo očekivano. Novi premijer Velike Britanije, grof John Stuart od Butea, je bio oštro kritiziran od strane političkih protivnika jer je Francuskoj vraćeno previše teritorija, što je omogućilo da vrati snagu i ponovno počne sa pripremama za novi rat sa Velikom Britanijom. Sedmogodišnji rat je dakle formalno završio Pariškim mirovnim sporazumom između Francuske, Španjolske i Velike Britanije i mirovnim sporazumom iz Hubertusburga između Pruske i Habsburške Monarhije. U Europi je jedina teritorijalna promjena bila na teritoriju Šleske, kojeg je Pruska zadržala, dok je ostatak granica ostao nepromijenjen, dakle vraćen je *status quo ante bellum*, odnosno stanje prije rata. Najveće teritorijalne promjene su uslijedile u kolonijalnim područjima, a Velika Britanija je izašla kao pobjednica jer je napokon osvajanjem Kanade riješen problem graničnog spora na Ohio i time potvrđena nadmoć nad Francuzima (prilog 7.). U Africi je jedina teritorijalna promjena bila prepuštanje Senegala, koji je bio pod francuskom vlašću, Velikoj Britaniji³⁹.

³⁷ Goldstein, *Povijest 11: Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*, 222.

³⁸ Goldstein, *Povijest 11: Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*, 227.

³⁹ Goldstein, *Povijest 11: Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*, 225-228.

Prilog 7. Prikaz teritorijalnih promjena nakon Sedmogodišnjeg rata⁴⁰

⁴⁰ European Claims and Possessions 1754-1763 [digitalna fotografija]. Preuzeto s <https://www.worldmaponline.com/europeanclaims.htm> (16.9.2019.).

6. Što rat čini svjetskim i zašto je Veliki rat prvi?

Bogatstvo kolonija je u velikoj mjeri pridonosilo gospodarskom razvoju zemalja koje posjeduju kolonije. Stoga je rasla želja za još više kolonija, no postojale su i druge zemlje sa istom željom čime rat postaje neizbježan. U 19. stoljeću je razvoj tehnologije ratove činio sve smrtonosnijima, a događale su se i društvene promjene poput npr. stvaranja ideje o nacionalnim državama što je dovelo do nacionalističkih tenzija. Opadanje važnosti aristokratskih rodbinskih veza i jačanje građanstva je kao posljedicu imalo zanemarivanje tih veza i uzdizanje imperijalističkih ciljeva na vrh ljestvice državnih prioriteta⁴¹.

Što je zapravo svjetski rat? U rječnicima se definira kao sukob, u kojemu se sa velikim brojem vojnika bori veliki broj zemalja, te većina ili čak sve velesile⁴²⁴³. Kao što je bilo očito da će francusko-britanski spor oko rijeke Ohio prerasti jednog dana u rat, tako je i u Europi početkom 20. stoljeća rasao sve veći strah da će se sukobi zbog kolonija, nacionalni sukobi i netrpeljivosti pretvoriti u rat neviđenih razmjera. Sukobi oko kolonija su bili gotovo na svakodnevnome redu, no iznenađujuće, u Europi je od 1871. do 1914. vladalo razdoblje mira⁴⁴⁴⁵.

Kolonijalne sile su trebale zaštitu od drugih zemalja koje su imale potraživanja na istome kolonijalnom teritoriju, ali i od nezadovoljnih domorodaca kojima je oduzeta zemlja. U slučaju rata kolonijalnih imperija bilo bi bitaka na kontinentu (Europi), ali i u kolonijama te se činilo da se ratuje po cijelome svijetu. Ukoliko ovaj kriterij uzmemo kao glavni faktor koji rat čini svjetskim ratom, može se zaključiti da je i Sedmogodišnji rat bio svjetski rat jer se ratovalo na vrlo udaljenim bojištima. Rat se vodio na četiri kontinenta, Europi, Africi, Aziji i Sjevernoj Americi, dok se Prvi svjetski rat vodio samo u Europi, Aziji i Africi, dakle jednom kontinentu manje. No za razliku od Sedmogodišnjeg rata je u Prvome svjetskome ratu sudjelovalo mnogo više država što ga čini politički rasprostranjenijim⁴⁶⁴⁷.

⁴¹ Darko Dukovski, *Ozračljena povijest: uvod u suvremenu povijest Europe i Europljana* (Zagreb: Leykam international d.o.o., 2012), 171.

⁴² „world war,” U *Merriam-Webster's online dictionary*. [na internetu] (2019) Dostupno na <https://www.merriam-webster.com/dictionary/world%20war> [pristupano 15.9.2019.].

⁴³ „world war,” U *Cambridge dictionaries online*. [na internetu] (2019) Dostupno na <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/world-war> [pristupano 15.9.2019.].

⁴⁴ Fowler, *Empires at war: The French and Indian war and the Struggle for North America 1754 – 1763*. [e-book], 176.

⁴⁵ Dukovski, *Ozračljena povijest: uvod u suvremenu povijest Europe i Europljana*, 172.

⁴⁶ Dukovski, *Ozračljena povijest: uvod u suvremenu povijest Europe i Europljana*, 176-178.

⁴⁷ Goldstein, *Povijest 11: Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*, 222.

Ukoliko sagledamo posljedice Sedmogodišnjeg rata uvidjet ćemo, da su se najveće promjene dogodile na tlu Sjeverne Amerike, odnosno području današnje Kanade, gdje su Francuzi izgubili sav kolonijalni teritorij⁴⁸. U Europi se u velikoj mjeri održao *status quo ante bellum*, jedina promjena je bila pripojenje Saske Pruskoj, dakle nije bilo pada carstava, revolucija i promjena koje su uzdrmale svijet⁴⁹. Posljedice Prvoga svjetskoga rata su, na drugu ruku, bile mnogo veće, a najviše je stradala upravo Europa. Dogodile su se velike teritorijalne promjene (prilog 8. i prilog 9.), a mnogo ljudi je ostalo izvan matične države, čime su nastale nove žarišne točke i sporna područja (prilog 19.). Na europskom tlu je poginulo oko 8,7 milijuna vojnika, ratna šteta je bila ogromna, srušena je gospodarska prevlast Europe, pala su četiri carstva, a poslijeratna inflacija je dovela do sve većih društvenih razlika zbog propadanja srednjeg građanskog sloja. Uzmemo li u obzir sve navedeno, postaje vrlo jasno zašto je Veliki rat, kako su ga zvali ljudi toga vremena, postao Prvi svjetski rat⁵⁰.

Prilog 8. Europa uoči Prvog svjetskog rata⁵¹

⁴⁸ Goldstein, *Povijest 11: Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*, 222.

⁴⁹ Goldstein, *Povijest 11: Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*, 226.

⁵⁰ Dukovski, *Ozrcaljena povijest: uvod u suvremenu povijest Europe i Europljana*, 214.

⁵¹ Dukovski, *Ozrcaljena povijest: uvod u suvremenu povijest Europe i Europljana*, 187.

Prilog 9. Europa nakon Prvog svjetskog rata sa naznačenim spornim područjima⁵²

⁵² Dukovski, *Ozrcaljena povijest: uvod u suvremenu povijest Europe i Europljana*, 193.

Naziv rata	Sedmogodišnji rat		Prvi svjetski rat	
Trajanje	1756.-1763. (7 godina)		1914.-1918. (4 godine)	
Broj mrtvih	Približno 1,500 000 ⁵³		Približno 15 000 000 ⁵⁴	
Zemlje sudionice ⁵⁵	Velika Britanija, Pruska, Portugal, Hanover ⁵⁶	Francuska, Rusija, Španjolska, Švedska, Habsburška Monarhija, Saska ⁵⁷	Francuska, Velika Britanija, Rusija, Italija, Rumunjska, Srbija, Belgija, Japan, Crna Gora, SAD, Portugal, Grčka ⁵⁸	Njemačka, Austro- Ugarska, Bugarska, Osmansko Carstvo ⁵⁹
Posljedice ⁶⁰	Pruska dobiva Sasku, Velika Britanija dobiva Kanadu i Senegal, na europskome tlu uglavnom vraćen <i>status quo ante bellum</i> ⁶¹		Rušenje gospodarske prevlasti Europe, pad četiriju carstava i nastajanje novih nacionalnih država na njihovim ruševinama, širenje komunizma, porast siromaštva ⁶²	

Prilog 10. Usporedba Sedmogodišnjeg rata i Prvog Svjetskog rata

⁵³ Matthew White, *The Great Big Book of Horrible Things: The Definitive Chronicle of History's 100 Worst Atrocities* [e-book]. (Bukurešt: Humanitas, 2016), 322.

⁵⁴ Matthew White, *The Great Big Book of Horrible Things: The Definitive Chronicle of History's 100 Worst Atrocities* [e-book]. (Bukurešt: Humanitas, 2016), 429.

⁵⁵ navedene su samo one zemlje koje su u većoj mjeri sudjelovale u ratu, a uz naziv zemalja se podrazumjevaju i njihove kolonije (ukoliko su ih imale).

⁵⁶ Goldstein, *Povijest 11: Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*, 227-228.

⁵⁷ Goldstein, *Povijest 11: Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*, 227-228.

⁵⁸ Dukovski, *Ozrcaljena povijest: uvod u suvremenu povijest Europe i Europljana*, 192-193.

⁵⁹ Dukovski, *Ozrcaljena povijest: uvod u suvremenu povijest Europe i Europljana*, 192-193.

⁶⁰ u tablici nisu navedene sve posljedice već samo najznačajnije

⁶¹ Goldstein, *Povijest 11: Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*, 227-228.

⁶² Dukovski, *Ozrcaljena povijest: uvod u suvremenu povijest Europe i Europljana*, 215-218.

7. Zaključak

Smatram da se Sedmogodišnji rat ne bi mogao smatrati svjetskim ratom, barem ne u onome smislu kao što je Prvi svjetski rat. Govorimo li o geografskoj udaljenosti bojišta, odnosno rasprostranjenosti rata na više kontinenta (Afrika, Azija, Europa, Sjeverna Amerika) možemo zaključiti da ispunjava jedan od kriterija da bude smatran svjetskim ratom, no to nije dovoljno. Da rat bude svjetski, mora kao posljedicu imati promjene, koje svijet iz temelja mijenjaju. Sedmogodišnji rat je samo uvelike promijenio političku kartu Sjeverne Amerike i ojačana je britanska trgovačka moć, no nisu padala carstva, kraljevstva, nije se mijenjalo društvo, javljale radikalne ideje ili nešto drugo, što bi protreslo svijet. Promjene koje je Prvi svjetski rat donio su protresle svijet, kao i rat sam, a stoga se i smatra prvim svjetskim ratom. Sama mogućnost tako velikog rata je zastrašila ljude toga doba, a kako je rasla utrka naoružanja i sve veće krize koje bi mogle eskalirati u veći rat, on je postajao sve izvjesniji. Nacionalne netrpeljivosti, sve smrtonosnije naoružanje, zastarjele strategije i mnogo drugih faktora su uzrokovali da rat bude najsmrtonosniji u dotadašnjoj povijesti.

8. Popis literature

Knjige

Borneman, W. R. 2006. *The French & Indian War: Deciding the Fate of North America* [e-book]. HarperCollins e-books.

Davies, N. 1996. *Europe: A history*. Oxford: Oxford University Press.

Dukovski, D. 2012. *Ozrcaljena povijest: uvod u suvremenu povijest Europe i Europljana*. Zagreb: Leykam international d.o.o.

Fowler, W. M. 2005. *Empires at war: The French and Indian War and the Struggle for North America 1754-1763*. [e-book]. New York: Bloomsbury.

Goldstein, I. 2007. *Povijest 11: Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*. Zagreb: Europapress holding.

White, M. 2016. *The Great Big Book of Horrible Things: The Definitive Chronicle of History's 100 Worst Atrocities* [e-book]. Bukurešt: Humanitas.

Internetski izvori

<http://exploringoffthebeatenpath.com/Battlefields/FortDuquesne/index.html> [pristupano 16.8.2019.]

https://www.kronoskaf.com/syw/index.php?title=1758-06-23_-_Battle_of_Krefeld [pristupano 22.8.2019.].

<https://www.art-prints-on-demand.com/a/schrader-julius/friedrich-ii-after-the-ba.html> [pristupano 15.9.2019.].

<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/world-war> [pristupano 15.9.2019.].

<https://www.merriam-webster.com/dictionary/world%20war> [pristupano 15.9.2019.].

<https://www.worldmapsonline.com/europeanclaims.htm> [pristupano 16.9.2019.].

9. Popis priloga

Prilog 1. Europski kolonijalni sustav sredinom 18. st.....	3
Prilog 2. Karta Sjeverne Amerike sredinom 18. st. sa prikazom francuskih i britanskih gradova i tvrđava.....	5
Prilog 3. Model tvrđave Duquesne.....	6
Prilog 4. Prikaz kretanja generala Braddocka i poraza od strane Francuza i Indijanaca	9
Prilog 5. Friedrich Veliki	12
Prilog 6. Slikovni prikaz bitke iz Sedmogodišnjeg rata (bitka kod Krefelda)	13
Prilog 7. Prikaz teritorijalnih promjena nakon Sedmogodišnjeg rata	16
Prilog 8. Europa uoči Prvog svjetskog rata	18
Prilog 9. Europa nakon Prvog svjetskog rata sa naznačenim spornim područjima	19
Prilog 10. Usporedba Sedmogodišnjeg rata i Prvog Svjetskog rata.....	20